

KRIITTINEN AJATTELU AIKUISKASVATUKSESSA

Kasvatustieteissä on julkaistu erinomaisia juhlakirjoja — ajattelen esimerkiksi Annika Takalalle ja Kalevi Tammiselle osoitettuja, jotka ovat merkittävällä tavalla valaiseet juhlittavien sydäntä lähellä olleita ongelma-alueita. Tähän joukkoon voitiin viime vuonna liittää aikuiskasvatuksen Grand Old Manille, Aulis Alaselle, osoitettu mielenkiintoinen teos.

Aulis Alanen on aikuiskoulutuksen tutkimuksemme kiistaton primus inter pares. Hänen toiminnassaan näkyy selkeästi aikuiskasvatuksen käytännön syvä tuntemus, joka ei jätä sijaa pinnallisten muoti-ilmiöiden propagoinnille. Tutkijana Alasen otetta voi luonnehtia sosiologiseksi, historiallisiin painotuksin, mikä liittyy hänet eurooppalaisen koulutus sosiologian parhaisiin perinteisiin.

Kun Urpo Harva on edustanut lähinnä filosofisesti painottunutta lähestymistä kasvatuksen ongelmiin, on Alasen tehtäväksi tullut vakiinnuttaa empiirinen tutkimus suomalaisen andragogiikan kartalle. Tässä hän on onnistunut, kuten tamperelaisten aikuiskasvatuksen tutkijoiden tuotanto osoittaa. Itse olen Alasen työtoverina 80-luvun puolivälin raskaassa aikuiskasvatuksen radio-opintoprojektissa saanut nähdä, miten tieteellinen, hallinnollinen ja käytännöllinen asiantuntemus voivat yhdistyä yliopistomiehen persoonassa: Aulis Alanen on juhlakirjansa ansainnut.

Kirja sisältää Jukka Tuomiston kirjoittaman Aulis Alasen tähänastisen toiminnan esittelyn, yksitoista artikkelia, Alasen elämäнкаarta esittelevän valokuvasarjan, hänen kirjallisen toimintansa esittelyn (laskuni mukaan 144 nimi-kettä!). Lisäksi siinä on vuosikirjatapaan vapaan sivistystyön virastojen, järjestöjen ja laitosten

Kriittinen ajattelu aikuiskasvatuksessa. Juhlakirjaa professori Aulis Alaselle hänen täyttäneensä 60 vuotta 7.7.1989. Vapaan sivistystyön XXXI vuosikirja. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Helsinki 1989.

nimi- ja osoiteluettelo sekä Suomen aikuiskasvatuksen bibliografia 1986—1987.

Kun kirjoittajakuntaan kuuluu sekä varttuneen että nuoremman polven kirjoittajia, muiden muassa alan johtavat edustajat niin Tampereen, Helsingin kuin Jyväskylänkin yliopistoista, on kysymyksessä eräänlainen aikuiskasvatuksen 80-luvun tilinpäätös.

Artikkelit on jaettu neljään osastoon: aikuiskasvatuksen arvolähtökohtia, aikuiskasvatus ja muuttuva yhteiskunta, aikuisopiskelun lähtökohdat ja edellytykset sekä aikuiskasvatustutkimuksen erityiskysymyksiä.

Aikuiskasvatuksen arvolähtökohdista

Arvolähtökohtiin sisältyy kaksi artikkelia, Viljo Rasila tarkastelee kriittistä humanismia aikuiskasvatuksen yleisohjeena ja Jukka Tuomisto sivistyksellistä tasa-arvoa sen tavoitteena. Rasila toteaa klassisen humanismin aikuiskasvatuksen itsestäänselväksi lähtökohdaksi. Se ei kuitenkaan aikuiskasvattajalle itsestään selvää ratkaisua kansalaisopiston lainmukaisen tehtävän määrittämiseen, vaan rehtori (ja jokainen toimintaan osallistuva) joutuu toistuvasti miettimään, mitkä tiedot ja taidot ovat tarpeellisia, millaista henkistä itsensä kehittämistä on syytä harrastaa ja tukea. Kriittisyyttä näiden ongelmien käsittelyyn vaatii humanismimme sidonnaisuus oman aikamme, paikkamme ja ajattelijoidemme ennakkoluuloihin: ”uusi ekologinenkin on edelleen ihmiskeskeistä: korkein hyvä on edelleen ihmisen hyvä”. Artikkeleita yhdistää snellmanilainen ”suuri linja”, joka vaatii varallisuuserojen kasvun vastapainoksi sivistyksellistä tasa-arvoa.

Tuomisto tarkastelee asiaa sekä käsitteellisesti että historiallisesti kooten aikaisempaa keskustelua selväpiirteiseksi kokonaisuudeksi. Hän toteaa, että aikuiskasvatus edistää koulutuserojen rakenteellista tasoittumista vain siinä tapauksessa, että lyhyen koulutuksen saaneita osallistuu koulutukseen sekä absoluuttisesti että suhteellisesti enemmän kuin pitkän koulutuksen saaneita.

Luonnollinen johtopäätös on, sen jälkeen kun ns. vahvan suosimisen mahdollisuuksia on tarkasteltu, että tasa-arvoa voidaan koulutuksella edistää vain rajoitetusti. Ideologisen ilmapäärin muuttuminen artikkelin ilmestymisen aikoihin saattaa vähentää jopa tähänastisiakin pyrkimyksiä.

Asian pohtiminen on siis hyvin ajankohtaista, ja jatkoksi toivoisi lisää keskustelua erityiskysymyksistä, kuten sukupuolten välisestä, ulkomaalaisten ja kehitysmaiden sivistyksellisestä tasa-arvosta.

Aikuiskasvatus ja muuttuva yhteiskunta

Aikuiskasvatusta ja muuttuvaa yhteiskuntaa tarkastelevassa osastossa on neljä kirjoitusta, joissa tarkastellaan kansalais- ja työväenopistoja (Kosti Huuhka ja Juha Sihvonen), kansanopistoja (Arvo Oksanen) sekä yliopistojen täydennyskoulutusta (Ritva Jakku-Sihvonen).

Pienen yllätyksen tarjoaa Huuhkan työväenopistojen synnyn aatetaustaa tarkasteleva artikkeli. Kuinka moni lukijoista tiesi, että wrightiläisen työväenliikkeen piirissä työväenopistoajatus lähti liikkeelle Tukholmaan vuonna 1880 perustetusta opistosta, jonka filosofiana oli ranskalaisen Auguste Comten positivismi? Vaikka aatteet sittemmin vaihtuivat, niin liikkeelle oli siis lähdetty positivistisen tieteen, humanismin ja estetiikan puolesta — viime aikojen kehitys avoimine korkeakouluopetuksineen on siten paluuta sadan vuoden takaisille juurille.

Juha Sihvonen jatkaa puolestaan Alasenkin aikanaan virittämää keskustelua Zachris Castrénin 1920-luvulla esittämistä periaatteista: opiskelijan itsemääräämisoikeudesta, opistotyön opiskelijakeskeisyydestä, yleissivistävän opetuksen merkityksestä, tieteenomaisuuden ja puolueettomuuden vaatimuksista sekä ihmisyden puolustamisesta toiminnan arvopäämääränä. Vaikka lienee vaikeata keskustellenkaan välttää korkeiden ihanteiden harjoittamista sisällytettömiksi taikasanoiksi tai fraaseiksi, hän löy-

tää joka tapauksessa periaatteille uskottavia yhtymäkohtia opistotyön ajankohtaiseen käytäntöön.

Myös Sihvosen ehdottama luonnon suojelun lisääminen päämääriin ansaitsee huomiota — ehkäpä tässä olisi aihetta seuraaviin vuosikirjoihin.

Arvo Oksasen artikkelin lähtökohta on ajallisesti edellisiä lähempänä, kansanopistoja tarkastellaan rakennemuutoksen näkökulmasta. Hän näkee taloudellisen hyödyn nousevan nykyisin tasa-arvon tilalle koulutuksessakin. Rakennemuutoksesta aiheutuu kansanopistoille haasteita kilpailun kiristyessä, resurssien vähenemisessä ja koulutusasenteiden muuttuessa. Amatillinen koulutus sivuuttaa nuorten silmissä vanhanmallisen kansanopistokoulutuksen ja myös kilpailu työikäisistä opiskelijoista kiristyy. Muutosvaatimukset synnyttävät uudistusten lisäksi myös sisäistä muutosvastarintaa.

Ritva Jakku-Sihvonen on juhlaakirjan ainoa naiskirjoittaja (bibliografian toki ovat laatineet Eijaliisa Tapio-Penttilä ja Tuula Vuorinen). Häneltä olisi siis lupa odottaa kriittistä naisnäkökulmaa aikuiskasvatukseen. Yliopistojen täydennyskoulutuksen suurimmat ongelmat eivät kuitenkaan artikkelin mukaan liity sukupuolten väliseen tasa-arvoon, vaan opetuksen hinnanmuodostukseen ja resurssiesteisiin.

Opiskelun lähtökohtia ja edellytyksiä

Aikuisopiskelun lähtökohtiin ja edellytyksiin kohdistuu kolme kirjoitusta. Seppo Kontiainen tarkastelee opiskelun kehittämislinjoja ja teoreettisia lähestymistapoja muutoksen näkökulmasta, Ari Antikainen amerikkalaisen sosiaalisatointutkimuksen suuntauksia ja Tapio Vaherva elinikäisen oppimisen edellytyksiä. Kontiaisen artikkeli selostaa Deweyn, Knowlesin, Freiren sekä varsinkin Mezirowin, Jarvisin ja Engeströmin oppimiskäsityksiä korostaen erityisesti reflektiivisyyden vaatimusta ymmärtämisen tunnusmerkinä. Tarkastelu sidotaan kansainvälisten järjestöjen kehittämisstrategioihin pyrkien osoittamaan heikkouksia ja samalla etenemismahdollisuuksia.

Ari Antikaisen kontekstina on pitkä vierailu amerikkalaiseen yhteiskuntatodellisuuteen ja koulutussosiologian maailmaan. Hän kokoaa selkeästi Wexlerin jakoa valtavirtaan/ uuteen kasvatussosiologiaan/ jälkikasvatussosiologiaan noudattaen näiden suuntausten sosialisointinäkemystä erottavat keskeiset piirteet. ”Jälkikasvatussosiologialla” tarkoitetaan postmodernin yhteiskunnan semiologiaan ja uusstrukturalisti-

siin näkemyksiin perustuvaa erittelyä. Postmodernissa yhteiskunnassa koulutuksen säätelyn mainontaa ja mielikuvitusta käyttävä järjestelmä on noussut keskeiseksi yhteiskunnan uusintamisen kannalta.

Tältä pohjalta kulttuuri ei ole niinkään eriytyneessä kuin yhtymässä.

Tapio Vaherva jatkaa Alasen ja aikuiskoulutuskomitean parikymmentä vuotta sitten aloittamaa keskustelua jatkuvan koulutuksen periaatteesta. Hän korostaa yhteiskunnan toimintapiteiden rinnalla periaatteen yksilöllistä puolta sekä tutkimuksen tarvetta. Kysymys onkin pohdiskelusta, joka täydentää Akatemian yhteiskuntatieteelliselle toimikunnalle kirjoitettua raporttia Jatkuva koulutus tutkimuskohteena.

Teoriasta ja evaluaatiotutkimuksesta

Viimeisessä osastossa Eero Pantzar tarkastelee aikuiskasvatuksen teorian kehittämistä ja Rainer Aaltonen evaluaatiotutkimuksen ns. naturalistista paradigmaa. Pantzar vaatii keskusteluun syvällisyyttä etsien nimenomaan empiirisen tutkimuksen asemaa teorian luomisessa. Se onkin aiheellista, käytännön aikuiskoulutuksen teorit kun usein perustuvat usein yllättävän vähän tutkimukseen. Näin on erityisesti käytöteorioiden osalta.

Julkiteorioiden toki sanotaan mielellään nousevan empiirisistä traditioista, aikaisemmin behavioristisesta opetusteknologiasta, sittemmin kognitiivisesta psykologiasta. Kriittinen tarkastelu kuitenkin osoittaa valitettavan usein, että kysymys on vain pinnallisesta muotien mu-

kaan menemisestä: suuntauksiin liittyvää tutkimusta tunnetaan vain vähän tai ei lainkaan. Pantzarin esittämät näkökohdat välittävät keskustelumme lähinnä Groothoffin ja Siebertin kantoja jatkaen siten vuoropuhelua saksalaisen perinteen kanssa.

Aaltosen artikkeli suuntautuu vastaavasti amerikkalaiseen keskusteluun esitellen selkeästi naturalistisen paradigman olemusta ja tieteenfilosofista perustaa. Hän välittää varsin tuoreita näkökohtia keskusteluun, joka on vilkkaasti käynnissä myös meillä Suomessa.

Lukija kysyne, eikä kirjassa todellakaan ole muuta moitteen sijaa kuin tuo edellä todettu miesvaltaisuus, joka kuvastaa naisnäkökulman puuttumista suomalaisesta andragogiikasta. ”Viaksi” voisi ehkä nimittää kirjan tietynlaista henkistä provinsiaalisuutta. Näköalat ovat suomalaisia, ideat tulevat Yhdysvalloista ja vähäiseltä osin Saksasta. Muiden kulttuurien ajatusmaailma suodattuu siten vieraan filterin läpi, oma kosketus semiotiikkaan, dekonstruktioon (kaukaisemmista ideoista nyt puhumatta) jää puuttumaan.

Kun reflektio nyt on päässyt kunniaan, näyttää myös kotoinen empiria jäävän toissijaiseksi. Historiallisten makupalojen lisäksi vain Tuomisto esittää selkeästi dokumentoitua tietoa kentän tilanteesta. Mutta eivät nämä puutteet kirjan vikoja ole, vaan teos on tutkimustilanteen näköinen. Kirjan toimituskunta ansaitsee mielestäni hyvin lukijan kiitokset.

KARI E. NURMI
